NEMESKÜRTY ISTVÁN:

A vörös postakocsi elfeledett utasai

Egy radikális-baloldali költői kör Krúdy regényében

Krúdy Gyula 1912 őszén írta a kirobbanó sikerű *A vörös postakocsit;* 1913 januárjától kezdve tizenöt folytatásban jelent meg *A Hét* hasábjain, majd ugyanebben az esztendőben, hatezer példányban, Mühlbeck Károly borítékrajzával a Singer és Wolfnernél könyvként. 1914-ben három újabb kiadása látott napvilágot.

A regény cselekménye az akkori közelmúltban, úgyszólván a „mában": 1905 tavaszától 1906 őszéig játszódik.

Mégis jószerint valamennyi olvasója, méltatója és kritikusa a távoli múltban kalandozó történetnek érzékeli, talán azért, mert a vörös postakocsi külsejű batár, melyben Alvinczi Eduárd kocsizik az Andrássy úton a Liget felé, a biedermeier világát idézi.

Pedig akkor már jó néhány automobil is végigpöfögött a pesti utcákon; villamosok csilingeltek, és a kávéházakban a nagy irodalmi nemzedék- és irányzatváltás eseményeit tárgyalták izgatott költők és hírlapírók. Ady Endre, Babits Mihály, Kosztolányi Dezső diadalainak, a modern magyar irodalom születésének évei ezek. Egy évvel *A vörös postakocsi* megjelenése után már az első világháború szedi áldozatait. Furcsa arra gondolni, hogy *A vörös postakocsi* hősei ugyanannak a Budapestnek az utcáit róják, mint Biró Lajos, Molnár Ferenc vagy Herczeg Ferenc regényalakjai. Hiszen Fátyol Szilvia, ez a levendulaillatú régmúltból feltűnni látszó színésznő abban a *János vitézben* aratja babérjait, amit 1904 novemberében játszottak először.

Ha Krúdy tényleg egy távolabbi múltba helyezi regénye cselekményét, mint más műveiben nemegyszer: nincs mit csodálkoznunk. De ez a hangsúlyozottan múlt századi Pestet idéző, mégis „mai cselekményű" regény így mintha valami titkot rejtegetne.

Rejteget is.

Azt írja Krúdy *A Hét* szerkesztőjéhez, Kiss Józsefhez címzett előszólevelében, hogy amit *A vörös postakocsiban* közöl, már régóta foglalkoztatja, de *„írni róluk a körülmények, eleven emberek s még nyitott sebek miatt nem volt illendő"*. (9.) Most már viszont, 1912—1913-ban, lehetséges és talán illendő is, a „nyitott sebek" ellenére. Nyitott sebek...?

Már a kortárs kritikusoknak feltűnt, hogy Krúdy ebben a regényében számtalan alakját saját nevén szerepelteti. Sőt, minősíti is őket, méghozzá nem regénybeli szerepük szerint, hanem egyfajta irodalomtörténeti értékítélet alapján.

Tudjuk, hogy Krúdy kitalált regénynevei mögött valójában kik rejtőznek: Alvinczi Eduárd: Szemere Miklós, Rezeda Kázmér: maga az író, Srottis Vilma (Madame Louise) nem más, mint Pilisy Schumayer Róza, a négy elbeszéléskötetet közzétett bordélyház-tulajdonosnő; és még sorolhatnánk.

De itt, ebben a regényben valódi nevek is feltűnnek, szám szerint ötvenen; valamennyien költők, hírlapírók, szélsőbaloldali eszméktől fűtött elégedetlenek.

Ők volnának a nyitott sebek?

Mindenesetre feltűnő, hogy 1913-ban, a regény közzétételekor legtöbbjük már nem él. De öt-hat évvel korábban még éltek, tehát „írni róluk nem volna illendő".

Válasszuk ki a mintegy ötven valódi név közül a leggyakrabban és leghangsúlyosabban emlegetetteket.

Egy rég tovatűnt jelkép: az 1887-ben öngyilkosként meghalt Balázs Sándor. Köpenyét a regény egyik szereplője, Szilveszter néven leírt Erdélyi Gyula tüntetően ereklyeként viseli. Krúdy hősei tehát egy 1913-ra tökéletesen elfeledett íróért rajonganak, tudva, hogy rájuk is ugyanez a feledés vár. Balázs Sándort azért is tiszteli Szilveszter, mert „akkor még nagy gondot fordítottak a nyelv tisztaságára". (60.)

Balázs Sándorról Ferenczi Zoltánnak *A vörös postakocsival* azonos esztendőben megjelent irodalomtörténete így ír:

„Csupa kedély, verőfényes humor és játszíság jellemzi Balázs Sándor (1830—1887) elbeszélő múzsáját... Kis emberek mulatságos helyzetei, furcsaságai érdeklik... Előadása rendkívül vonzó, természetesen ömlő, vidám. *Égben* címen írt egy jó vígjátékot is, mely egy költői hajlamú nő háztartását figurázza ki."

Tehát 1913-ban még élt volna Balázs Sándor emléke? Nem élt. Csak nyilvántartották. Az imént idézett sorokat ugyanis Endrődi Sándor fogalmazta *Századunk magyar irodalma* című, 1899-ben közzétett irodalomtörténetében, s innen vette át szó szerint Ferenczi Zoltán az általa szerkesztett műbe.

Balázs Sándor egyébként, ha nem is kimagaslóan jelentős, de jó író, akit kár felednünk. Annak a kiegyezés körüli prózaíró-nemzedéknek tagja, amely nemzedéket máig nem tisztázott okokból kegyetlenül kitörölt a közemlékezetből egy millennium táján hangadóvá vált újabb generáció. Krúdy tehát ennek a feledésre ítélt nemzedéknek a szószólója.

Kik hordják Balázs Sándor jelképes köpönyegét?

Krúdy legnagyobb rokonszenvét (és szánalmát) Gáspár Imre és Pongrátz Béla bírja; mellettük Benedek Aladár, Jaskula Virág Béla, Bátaszéki Hoffman Lajos, Geffer László, Szeles Adorján. Rezeda Kázmér „apró betűkkel írt, mint Tóth Bélától vagy Gáspár Imrétől látta fiatalkorában, akik már jóformán teljesen megszűntek érző és mindennapi emberi életet élni, elgörbült ujjú írók voltak, akik félelmetes rendszeretettel hajoltak papirosaik fölé. S egészen mindegy volt nekik, hogy odakünn tavasz van, vagy tél. (Egy időben minden író Balzac Honoré szeretett volna lenni életmódjában is.)" (422.)

Ez a Gáspár Imre, akitől még a betűi formáját is eltanulta Krúdy, ekkor már a társadalom peremén tengődő ember, „a József utcai földszintes házikóban délutánonként a kuglizóban pihen, miután egész nap leveleket írt megyéspüspöknek és zsidó nagykereskedőnek, s a kerek pápaszem csodálatosan magas értelmiséggel csillogott. A tollacska minden erejét és fantáziáját összeszedi, az apró betűcskék bibliai bőséggel omlanak..." (118.)

Hogy Krúdy mennyire becsülte Gáspár Imrét, aki őt gyerekfejjel a *Debreceni Ellenőrhöz* szerződtette, és hírlapíróskodni tanította — (Gáspár *Imre, különben Gáspár András negy*vennyolcas honvéd tábornok unokaöccse, 1885-től a század végéig szerkesztett debreceni lapokat) —, arra bizonyíték az 1978-ban *Gordonkázás* címen kiadott Krúdy-vallomáskötet számos részlete: „Abból a felsőmagyarországi költőcsapatból való, amely egykor áhítatos zarándokcsoportként vonult Zólyomból, Abaújból, Pozsonyból Pest felé, hogy itt a költészetben elfoglalja megillető helyét. Reviczky, Rudnyánszky, Koroda Pál és mások, már ismeretlenek csapatához tartozott Gasparone... Legmodernebbek voltak korukban..."

Érdemes felidéznünk, mit mond a már említett 1913-as Ferenczi-irodalomtörténet Gáspár Imréről: „Kivált termékenysége miatt említjük meg Gáspár Imrét... *szélsőségekre hajló politikai költeményeivel* a hetvenes évek alatt tűnt fel."

Erre a minősítésre még visszatérünk.

Annál is inkább, mert a másik Krúdy-példakép: Benedek Aladár is hasonló ítéletet kap Ferencziéktől: költészetére *„a társadalommal való meghasonlás"* jellemző.

Benedek Aladárt a harmadik Krúdy-hős: Pongrátz Béla emlegeti a regényben: „Az oroszlánfejű Benedek Aladár az utolsó lírikus, akit ismerni szerencsém van." (118.)

A kegyetlen ítéletű Pongrátz tehát csak Benedek Aladárt ismeri el költőnek, méghozzá 1906-ban!

Krúdy a *Gordonkázás* című kötetbe gyűjtött írásaiban így emlékezik Benedek Aladárra: „Egy este... nagyvilágias modorú, szőke szakállas, fejedelmi termetű, hullámos hajzatú, szürke napernyős férfiú érkezett a vendéglőbe, és a söntés világosságánál a borospoharakat öblögető szolgálótól megkérdezte, hogy szolgál az egészsége a »kedves lyánykának«, majd széles karimájú, puha szürke kalapját levetette szőke-barna fürtjeiről, a »kedves lyánykától« azt kérdezte, hogy találna-e ott egyetlen ősz hajszálat is, ha akármilyen közelről megnézné fürtjeit? Lehet, hogy most nevetségesnek látszik a komoly, oroszlánképű és kék szemű férfiúnak a kocsmai belépése, de akkoriban mindenkinek... imponált a nagyvilági férfi megjelenése:

— Pedig két év előtt múltam hatvanesztendős! — mondta némi nyomatékkal, mielőtt szürke selyem napernyőjével és királyhoz illő lépteivel tovább ereszkedett volna a mind homályosabbá váló kocsmahelyiségbe. Benedek Aladár volt ő. (...)

Szeretném tudni, hogy miért nem jársz az Aurora-körbe, kérdezte Benedek Aladár éjszakai oktatása közben... Az Aurora-kört azok a hölgyek is díszítik, akik az én időmben a Műbarátok Körében is mindig felkarolták a fiatal, tehetséges költőket. Persze, azóta lehetnek ott újabb irodalompártoló hölgyek is a fiatalabb nemzedékből, csak azt nem tudom, hogy nemes missziójukat éppen úgy teljesítik-e, mint... a Wohl nővérek, Janka és Stefánia...

Amíg élt Benedek Aladár... (†1915) nemigen lehetett megbeszélni azokat az emberfeletti küzdelmeket, amelyeket a mindennapi tiszta ruházkodásért kellett folytatnia, a mindennapi megélhetésről nem is beszélve, mert Benedek Aladár azok közé tartozott, akik szennyes inggallérban az utcára se tudtak kilépni. Ugyanezért volt egy pucerájosné ismerőse, egy szőke, vaníliaszínű, dobostortaszerű asszonyság... Stefinek nevezték a mosónőből lett boltosnét... Benedek Aladár kis csomag nélkül sohase jött ki a kékfehérre festett boltocskából. Néha a Népligetig kellett gyalogolni, amíg alkalmas helyet talált az átöltözéshez. Máskor meg a Múzeumkertben is inget válthatott a Kisfaludy mellszobra mögött, ha borult volt az idő és kevesen vették útjukat a szobornak". (Ha Schlauch Lőrinc váradi püspök, bíboros Pestre jött, Benedek Aladár felkereste pesti palotájában.) „Őeminenciája annak idején előjegyzett az *Örökzöldekre!* Kötelességemnek tartottam a díszbe kötött könyvemet személyesen átnyújtani!"

Látszólag egy szerelmes verseket farigcsáló biedermeier költő áll tehát előttünk, igazi „Krúdy-hős"; ám ha felütjük köteteit, olyan verseket lelünk azokban, amelyeket Ferenczi Zoltán kézikönyve joggal minősített társadalmi meghasonlásnak!

A francia—német háború idején, 1870 augusztusában ezt írta:

Európa vár. Ismét új vajúdás
Tart ébren milljó s milljó kebleket,
A népek sorsa új kockán forog.
Patakzik a vér! Ágyúk dörgenek!
A kiváltságos gyilkolás folyik.

De ki az a Pongrátz Béla — (akit néha Bonifáczként is emleget Krúdy, ám mégis oly fontosnak tartja azonosítását, hogy valódi nevét is leírja a 119. lapon!) —, aki Benedek Aladárt oly nagyra tartotta?

A Baranya megyei Alsómocsoládon 1859-ben született Pongrátz Béla, Gáspár Imre barátja, baloldali hírlapíró és szerkesztő volt a múlt század második felében; királysértés címén kétszer ítélték fogházbüntetésre. Anarchista eszmékkel kacérkodott, orosz forradalmárokkal barátkozott, és megjárta Oroszországot. De hallgassuk Krúdyt:

„*Jézus* című drámai költeményét (NB: megjelent 1887-ben) egykor majd kiássák a múzeumokból... A világon a legjobb társaságnak vélem Pongrátz Bélát, az istentől és embertől elhagyott szegény kis költőt, aki olyan nemesnek és tisztának maradott meg szent rajongásában a legnagyobb nyomor és szegénység éveiben, mint a régi aranypénzek, amelyek várkutak mélyéről kerülnek napfényre, s rajtuk egy babérkoszorús, fiatal császár képe van... Fanatikus, szélsőbaloldali újságíró lett. Kis vagyonkáját elvitték a lapalapítások. Hol lakott? Merre járt? Tíz-tizenöt esztendőn keresztül senki sem tudta biztosan." (17., 18., 119.)

Pongrátz alakja az *Őszi utazások a vörös postakocsin*-ban is visszatér figyelemre méltó nevek társaságában:

„Gróf Kreith Béla, Seffer László, Pongrátz Béla, Szeles Adorján és más nevezetes hazafiak a Hentzi-szobor felrobbantását is megbeszélték a régi időkben." (341.)

A felsoroltak közül Seffer László és Szeles Adorján név szerint szerepel *A vörös postakocsiban:*

„Seffer László vagy Szeles Adorján egytől egyig kitűnő, komoly férfiak. Spártai jellemek, és a petróleumos kanóc sohasem hiányzik a zsebükből, ha az országot föl kellene gyújtani." (118.)

„Robespierre és Danton imádatuk tárgya. A negyvenkilencediki debreceni országgyűlés törvényéhez alkalmazkodnak." (119.)

Seffer László (sz. 1857), egy rozsnyói tanár fia Tisza Kálmán miniszterelnök megsértéséért egy év államfogházi büntetést kapott; valóban részt vett a Hentzi-szobor elleni 1895-ös akcióban; a Kossuth-gyászmenet szervezője. Könyve: *A pesti vértanúkról. 1899.*

És Szeles Adorján? Az 1858-ban Váradon született Szeles hivatásos katonának indult, majd kilépett; részt vett a Hentzi-szobor elleni akcióban; politikai okokból külföldre menekült, Párizsban a magyar hatóságok kérésére elfogták, de a francia igazságügy-miniszter személyes intézkedésére szabadon engedték. Egyik könyvének már a címe is figyelemre méltó: *Földalatti Oroszország."* (1887.)

És Bátaszéki Hoffman Lajos? Aki „szürke cilinderkalapjában" esténként felbukkant a Feld-színkörben? (38.) Az ő Nagyváradon megindított hírlapja kezdeményezte a később Adyékban kiteljesülő váradi szellemet. A demokratikus sajtó élharcosa volt.

Marad még a több tucat hasonszőrű író közül Jaskula Virág Béla, aki „a *Fővárosi Lapokat* szerkeszti a Práter utcában... rég letűnt idők félig szent, félig őrült, olykor szegény bűnös embere..." (119.) Virág Béla, egy negyvennyolcas honvédtiszt fia (sz. 1863), nagyanyja Katona Róza s így rokonsági leszármazottja Katona Józsefnek... „Többrendbeli vétség miatt 1905-ben a rendőrség elől Erdélybe menekült, és ott Horváth István névvel mint szerkesztő bujdosott" — írja róla Szinnyei.

Figyeljük meg, hogy ezek a költők-írók, hírlapírók azonos nemzedék szülöttei: Krúdynál jó húsz esztendővel idősebbek, az 1870-es években indultak pályájukon, indulásukat meghatározta a francia kommün nálunk, akkor, szívesen eltagadott, pedig kétségtelen hatása; „Robespierre és Danton imádatuk tárgya és a negyvenkilencediki debreceni országgyűlés törvényéhez alkalmazkodnak" — ahogyan Krúdy jellemezte őket.

És ezekért lelkesül Krúdy 1913-ban! Név szerint sorolja fel őket — ismét hangsúlyoznunk kell, hogy nem (egyébként könnyen megfejthető) álneveken, hanem a *saját nevükön*, s milyen jellemző, hogy *A vörös postakocsi* legtöbb olvasója mégis kitalált neveknek, kitalált figuráknak sejti őket... Mert valóban szinte mindannyiukat elfeledte az irodalmi közemlékezet.

Ne vizsgáljuk most, hogy megérdemelték-e a feledést. Maradjunk Krúdynál, aki tehát tisztelő szomorúsággal megörökítette őket. Tudván, ha ő nem teszi meg, senki más többé róluk nem ír. És ezek a feledett költők mind radikális baloldali egyéniségek; ezért fulladt életük kudarcba. Ezért váltak a társadalom számkivetettjeivé. Gáspár Imre azt írja egyik korai versében: *„Belőlem tán még kommunista lesz."* (Sziklay László: *A századvég ellenzéki irodalmának történetéből. Gáspár Imre.* Budapest, 1955. 45. lap.) Más alkalommal pedig, hogy *„az a mozgalom, melyet társadalminak nevezünk, Oroszország hófedett mezőin lángoló forradalommá növekszik"*. (Sziklay, idézett műve, 109.)

Megszívlelendő tehát Sziklay László figyelmeztetése Gáspár Imréről írott munkájában: „Igen fontos volna felkutatni Pongrátz Béla személyét, életét, működését." (113.) Mindmáig nem történt meg; de Krúdy legalább megadta a jelt.

Íme tehát, ha megfejtjük a levendulaillatú, ódon regekönyvnek elkönyvelt *A vörös postakocsi* nem is olyan rejtélyes, nem is nehezen kibetűzhető „üzeneteit": más megvilágításban áll előttünk a századelő Krúdyja, s jobban megértjük, hogy 1918—1919-es írói, hírlapírói, politikai magatartása nem közjáték, hanem egy tudatosan alakított szellemiség szükségszerű tette. Krúdy az első világháború előtti évek lármás irodalmi életében figyelmeztetően emlékeztette kortársait egy haladni vágyó, liberális gondolkodású, feledésre ítélt, millennium előtti magyar költővilág létezésére. Biztosra vehetjük, hogy amikor Pongrátz Béla *Jézus* című drámai költeményéről így vélekedett: „majd kiássák a múzeumokból" — akkor Krúdy ezt komolyan is gondolta. Megint csak mellékes most, hogy Pongrátz *Jézusa*, ez a forradalmi ihletettségű költői látomás valóban maradandó érték-e, vagy inkább irodalmi kuriózum; fontos, hogy Krúdy ezt a művet ismerte, és más hasonlókat olvasott, forgatott; de bosszantotta, hogy kortársai milyen közönyösen borítják rájuk a feledésnek nem is fátylát, inkább pokrócát.

Persze, mondhatnánk: hiszen a barátai voltak. Gáspár Imre az író ifjúkori mestere, felfedezője; a többiek pedig józsefvárosi ivócimborái. De meg is fordíthatjuk: miért éppen ők lettek asztaltársaságának tagjai? Miért éppen őket kedvelte? Miért éppen ezekkel az emberekkel tűnődött azon, melyik lehet a legalkalmasabb hely, ahol Pongrátz Béla „a dinamitbombát elhelyezi a Váci utcában — vagy talán ekrazitot! —, és a kénzsinórt meggyújtja délután hat órakor". (116.)

Amikor Krúdy felháborodottan ír a tiszaeszlári ügyről — jóval nagyszerű regénye, a *Tiszaeszlári Solymosi Eszter* előtt —, amikor lesújtó bírálatot mond saját dzsentrivilágáról: akkor Krúdy ennek az 1910-es évekre kihalt, száműzött, félreszorított költőtársaságnak a véleményét képviseli.

Legtöbbjük 1913-ban már nem él; életük tehát nem „nyitott seb" —, ezért is nevezi őket néven az író; és azért, hogy regényalakjai közé sorolva őket, mégis halhatatlanokká váljanak.

Kellő figyelemmel még jó néhány ilyen meglepetésre bukkanhatunk Krúdy életművében.